

VESNICKÁ PAMÁTKOVÁ ZÓNA MERBOLTICE

ALENA SELLNEROVÁ

Obr. 1. Merboltice, dům č. p. 141, historické foto. Foto: soukromý archiv Ondřeje Šance.

Vesnická památková zóna Merboltice¹ byla prohlášena vyhláškou Ministerstva kultury České republiky č. 413/2004 Sb. dne 24. června 2004, vyhláška vstoupila v platnost dne 1. ledna 2005.

Přibližně čtyři kilometry dlouhá obec Merboltice je situována v severní části Českého středohoří. Jedná se o vrcholně středověkou emfyteuticky založenou² údolní lánovou ves s hospodářskými usedlostmi umístěnými nad nivou Merboltického potoka v přibližných rozestupech 50–100 m. Domy nejsou k páteřní komunikaci podél Merboltického potoka situovány jednotně, ale jsou natočeny buď okapovou, nebo štítovou stranou. Na usedlosti navazují pásové plužiny lánového systému. Jasně defino-

vané centrum obci v současnosti chybí, v minulosti leželo v místě bývalého kostela, stávající zvonice, fary a školy.

První písemná zmínka o Merbolticích je z roku 1352 a dokládá existenci farního kostela sv. Kateřiny, ves v té době patřila k šarfenštejnskému majetku pánů z Michalovic. V 16. století se stala součástí konojedského panství Pojetických z Pojtic, od roku 1650 pak byla v držení Jana Šporka. Berní rula zaznamenává v polovině 17. století v obci 30 selských, sedm chalupnických a 31 domkářských stavení, celkem tedy 68 domů. V období od konce 17. i celé 19. století se konojedské panství prudce rozvíjí a to zejména díky impulsu danému hrabětem Františkem Antonínem Šporkem, stavebníkem východočeského Kuku. Obecní pozemky v bezprostředním sousedství potoka jsou postupně zastavovány chalupnickými a především domkářskými staveními. Tereziánský katastr z poloviny 18. století eviduje již 113 domů, k roku 1787 je zachyceno celkem 168 domů a k roku 1833 je domů 179. Obyvatelé se živilí pěstováním obilovin a lnu, který se zde i zpracovával. Až na přelomu 18. a 19. století se pod vlivem sousedních Verneřic objevují první mechanické přádelny bavlny. V průběhu 19. století dochází k mnoha pokusům o těžbu skromných zásob hně-

¹ Merboltice náleží do tzv. *Krajiny podstávkových domů*, která je situována na trojmezí tří států: Česka, Německa a Polska. Konkrétně se jedná o Horní Lužici, západní část Dolního Slezska a severní Čechy (od Krušných hor přes Děčínsko, Šluknovský a Frýdlantský výběžek až ke Krkonoším, dále směrem do vnitrozemí k České Lípě). Jedná se tedy o ojedinělou a regionálně uzavřenou skupinu, která vznikla na hranici tradičního používání hrázděné a roubené konstrukce.

² *Návrh na prohlášení obce Merboltice VPZ*, Ústí n. L. 2003, rkp., uloženo v NPÚ ÚOP v Ústí n.L.

Obr. 2. Merboltice, dům č. p. 22. Foto: Kateřina Neumannová.

dého uhlí v okolí obce. V roce 1869 je v obci 194 stavení, tento počet zůstává téměř neměnný až do poloviny 40. let 20. století.³ K úbytku jednotlivých hospodářských objektů i celých usedlostí pochopitelně dochází po roce 1945 vinou zanedbání údržby po odsunu původních obyvatel ale i vinou politického systému. Na Vánoce roku 1975 byla totiž zdemolována přirozená dominanta obce – barokní kostel sv. Kateřiny; zůstala pouze samostatně stojící zděná třípodlažní středověká zvonice. I přes tento úbytek stavebního fondu je však v obci zachováno velké množství mimořádně hodnotných objektů vesnického stavitelství s autentickými konstrukčními detaily, které díky rekreačnímu využití našťastí neprošly necitlivými rekonstrukcemi.

Základním stavebním typem v obci je jednotraktový patrový roubený podstávkový⁴ dům tradiční trojdielné dispozice, v případě větších domů je dispozice zpravidla dvoutraktová.⁵ Rozvržení

³ MERBOLTICE – PAMÁTKOVÝ PASPORT OBCE, PRAHA 1989, RKP., ULOŽENO V NPÚ ÚOP V ÚSTÍ N. L., SBÍRKA SHP.

⁴ Podstávka je rámová konstrukce, která stojí před stěnami přízemí a nese stěny roubeného nebo hrázděného patra, u přízemních domů nese konstrukci střechy nebo roubený věnec polopatra. Podstávky se objevují zřejmě již od 12. století, zejména v oblasti Horních Frank a Durynska. U nás máme první zmínky o podstávkových objektech z 15. a 16. století, přičemž většina existujících podstávkových domů pochází z 18. a 19. století. Tektonická funkce podstávky postupně ustupovala její estetičnosti, proto mladší podstávky bývají bohatě vyřezávané a často barevně odlišené. Mladší podstávky z počátku 19. století mají čepované pásy stále kratší a tenčí, nakonec nahrazené jen dekorativně vyřezávaným prknem.

⁵ Domy většinou vznikly v časovém údobí mezi koncem 18. a polovinou 19. století.

místností v patře kopíruje situaci v přízemí domu, jen nad přízemní sklenutou chlévovou částí⁶ jsou v patře komory. Vstupní síň i chlévová část domu jsou zděné z kamene (jedná se o pískovcové štuky nebo lomové čedičové zdivo) a omítané vápnem, světnice i patro jsou celoroubené z hraněných trámů. Podstávky v arkádách obíhají dolní světnici zpravidla ze tří stran, světnice může být orientovaná pravo- i levostranně. Výplně spár roubení z mazaniny jsou většinou přetřené bílým vápenným nátěrem. V některých případech je roubení opatřeno bedněným pláštěm ze svislých širokých prken s přelištováním spár. Domy jsou většinou zastřešeny sedlově, krytinou jsou cementové tašky nebo břidlicové či eternitové šablony v německé skladbě. Ojedinele se objevují pálené tašky. Mezi nejstarší stavby s dochovaným dřevohliněným dymníkem patří objekt č. p. 117 z roku 1780.

Bezprostředně po prohlášení obce vesnickou památkovou zónou byla vypracována 1. etapa tzv. *Plánu zásad památkové ochrany území památkové rezervace nebo památkové zóny vesnického typu*. V tomto *Plánu zásad* byly detailně popsány kulturně historické hodnoty obce, aby mohly být již od začátku přesně vymezeny vztahy mezi zástupci památkové péče a vlastníky objektů při provádění stavebních úprav v plošně památkově chráněném území. Bohužel bylo zpracováno pouze asi 100 objektů (tj. domů, zbořeníšť, kůlen, stodol, drobných sakrálních památek atd.), 2. etapa *Plánu zásad* nebyla z finančních důvodů

⁶ Ve chlévech jsou většinou valené klenby s výsečemi nebo plackové klenby na střední pilířovou podporu. Nejmladší chlévy jsou sklenuty segmentovými klenbami do traverz.

Obr. 3. Merboltice, dům č. p. 192, areál č. p. 141. Foto: Alena Sellnerová.

nikdy realizována. I přes chybějící dokumentace s jednoznačně vymezenými limity pro stavební zásahy v obci lze konstatovat, že většina stavebníků respektuje přirozeně konzervativní prostředí obce a nenarušuje ho nevhodnými úpravami. Oproti městským památkovým zónám a rezervacím zde dokonce ani není příliš vysoký tlak na výměnu dřevěných oken za plastová, takže objektů s těmito novodobými výplněmi je opravdu jen minimum (např. dům č. p. 71). Mezi nejcitlivější rekonstrukce patří dosud probíhající rehabilitace usedlostí č. p. 141, 22 a 60, kdy téměř všechny úpravy mají charakter citlivé opravy pouze s minimální a nezbytnou výměnou prvků narušených dřevokaznými škůdci, a to za použití tradičních historických materiálů a postupů. Tyto obnovy jsou dlouhodobě spolufinancovány z dotačního *Programu péče o vesnické památkové rezervace, vesnické památkové zóny a krajinné památkové zóny* vypisovaného ministerstvem kultury. Vlastníci těchto domů patří jako jedni z mála mezi trvalé místní obyvatele obce a úspěšně se snaží vytvořit jednotnou vesnickou komunitu, zvýšit kulturní i turistický potenciál obce a pokračovat ve vesnických tradicích, které zde po roce 1945 zcela vymizely.

Obr. 4. *Merboltice, středověká zvonice. Foto: Alena Sellnerová.*